

سرمایه اجتماعی در نهج البلاغه؛

رویکردی مدیریتی

تألیف: حامد فاضل کربا

بالمقدمه: دکتر مصطفی دادستان

انتشارات دانشگاه امام صادق (ع)
تهران: بزرگراه شهید چمران،
پل مدیریت
تلفکس: ۸۸۳۷۰۱۴۲
صندوق پستی: ۱۵۹-۱۴۶۵۵
E-mail: isu.press@yahoo.com
فروشگاه اینترنتی:
www.ketabesadiq.ir

دانشگاه امام صادق (ع)

سرمایه اجتماعی در نهج البلاغه «رویکردی مدیریتی» ■ تألیف: حامد فاضلی کبریا ■ بامقدمه:
دکتر مصطفی دلشاد تهرانی ■ ناشر: دانشگاه امام صادق (ع) ■ ویراستار ادبی: محمد رضا موسوی
نمایه‌سازی: رضا دیباج چاپ اول: ۱۳۹۱ ■ قیمت: ۸۰۰۰۰ ریال ■ شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه
چاپ و صحافی: زلال کوثر ■ شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۱۴-۲۳۶-۸
همه حقوق محفوظ و متعلق به ناشر است.

سروشانه: فاضلی کبریا ■ شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۱۴-۲۳۶-۸
عنوان و نام پدیدآور: سرمایه اجتماعی در نهج البلاغه «رویکردی مدیریتی» / تألیف حامد فاضلی کبریا
مشخصات نشر: تهران: دانشگاه امام صادق، ۱۳۹۱
مشخصات ظاهری: ۲۹۲ ص.
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۱۴-۲۳۶-۸
وضعیت فهرست نویسی: فهرس
موضوع: علمین ائمه اطهار (ع) امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۳۰ ق. نهج البلاغه - نقد و تفسیر
موضوع: علمین ائمه اطهار (ع) امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۳۰ ق. نهج البلاغه - مدیریت
موضوع: سرمایه اجتماعی - جنبه‌های مذهبی - اسلام
موضوع: سرمایه اجتماعی
شناسه افزوده: دانشگاه امام صادق (ع)
ردمچندی کنگره: ۱۳۹۱ ف ۲ م/۷۳۸ BP
رده بندی دیویی: ۹۵۱/۳۹۷
شماره کتابشناسی ملی: ۲۸۲۵۲۵۴

فهرست مطالب

۱۳	سخن ناشر
۱۵	مقدمه
۱۷	پیشگفتار
۲۱	فصل ۱. کلیات پژوهش
۲۱	۱-۱. سرمایه اجتماعی
۲۳	۱-۲. کارکردهای سرمایه اجتماعی در ورود به سازمان و مدیریت
۲۷	جمع بندی
۲۹	فصل ۲. مفاهیم، تعاریف، مؤلفه‌ها و مدل‌های رایج سرمایه اجتماعی
۲۹	کلیات
۲۹	۱-۲. تعریف سرمایه
۳۰	۱-۱-۲. انواع سرمایه‌ها
۳۰	۲-۲. مفهوم سرمایه اجتماعی: تاریخچه، رویکردها، مؤلفه‌ها و شاخص‌های آن در نگاه اندیشمندان غربی
۳۷	۳-۲. تئوری پردازان سرمایه اجتماعی و تعاریف آنها از سرمایه اجتماعی
۳۷	۲-۳-۱. سرمایه اجتماعی از نگاه جیمز کلمن

- ۳۹-۲-۲. سرمایه اجتماعی از نگاه پیر بورديو..... ۳۹
- ۴۰-۳-۲. سرمایه اجتماعی از نگاه رابرت پاتنام..... ۴۰
- ۴۱-۳-۲. سرمایه اجتماعی از نگاه فرانسيس فوكويوما..... ۴۱
- ۴۲-۱-۲. دسته بندی تعاریف، دیدگاه‌ها و تفاوت‌های سرمایه اجتماعی..... ۴۲
- ۴۶-۱-۲. تفاوت بر مبنای سطح تحلیل..... ۴۶
- ۴۶-۲-۲. تفاوت بر مبنای کاربردهای هنجاری..... ۴۶
- ۴۷-۳-۲. تفاوت بر اساس مزایای اصلی در مقابل مزایای ثانویه..... ۴۷
- ۴۸-۵-۲. مقایسه سرمایه اجتماعی با دیگر سرمایه‌ها..... ۴۸
- ۵۰-۱-۵-۲. انتقال پذیری..... ۵۰
- ۵۱-۲-۵-۲. قابلیت کنترل..... ۵۱
- ۵۲-۳-۵-۲. قابلیت تعویض..... ۵۲
- ۵۳-۴-۵-۲. هم افزایی..... ۵۳
- ۵۵-۶-۲. فواید و مزایای سرمایه اجتماعی برای سازمان..... ۵۵
- ۵۹-۷-۲. ابعاد سرمایه اجتماعی سازمانی در نگاه برخی از اندیشمندان غربی..... ۵۹
- ۵۹-۱-۷-۲. ابعاد سرمایه اجتماعی از دیدگاه لینا و وان بورن..... ۵۹
- ۵۹-۲-۷-۲. ابعاد سرمایه اجتماعی از دیدگاه ناهاپیت و قوشال..... ۵۹
- ۶۰-۳-۷-۲. ابعاد سرمایه اجتماعی از دیدگاه بورديو..... ۶۰
- ۶۰-۴-۷-۲. ابعاد سرمایه اجتماعی از دیدگاه کلمن..... ۶۰
- ۶۱-۵-۷-۲. ابعاد سرمایه اجتماعی از نگاه لاک لی..... ۶۱
- ۶۱-۶-۷-۲. ابعاد سرمایه اجتماعی از نقطه نظر موسسه مطالعات استرالیا..... ۶۱
- ۶۲-۸-۲. مدل مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی در نگاه اندیشمندان غربی..... ۶۲
- ۶۴-۱-۸-۲. مدل فالک و کیلپاتریک (۱۹۹۱)..... ۶۴
- ۶۴-۲-۸-۲. مدل اسکات..... ۶۴
- ۶۵-۳-۸-۲. مدل سه بعدی ساختاری، شناختی، ارتباطی..... ۶۵

۶۷	۲-۸-۴. مدل جان سادارسکی
۶۷	۲-۸-۵. مدل گروتر
۶۷	۲-۸-۶. مدل لی، پیکز و ساویج
۶۸	۲-۸-۷. مدل اسپلبرگ
۶۸	۲-۸-۸. اعتماد
۷۱	۲-۹-۹. راه‌های ایجاد و حفظ سرمایه اجتماعی در سازمان
۷۱	۲-۹-۱۰. شویق و تقویت نهادهای اجتماعی، صنفی و حرفه‌ای
۷۲	۲-۹-۲. توجه به ارتقای سرمایه اجتماعی در آموزش‌های عمومی و آموزش کارکنان ...
۷۲	۲-۹-۳. توجه به روش‌های حیران خدمات در سازمان‌ها
۷۳	۲-۹-۴. ساماندهی سیستم ارزیابی عملکرد توسط شاخص‌های سرمایه اجتماعی
۷۳	۲-۱۰-۱. راه‌های غلبه بر ضایعه کاهش اعتماد در سازمان
۷۴	۲-۱۰-۱. پایبندی به اخلاقیات
۷۴	۲-۱۰-۲. احساس مسئولیت اجتماعی
۷۴	۲-۱۰-۳. یگانگی و وحدت با جامعه
۷۴	جمع بندی فصل

فصل ۳. اهمیت و جایگاه سرمایه اجتماعی در آموزه‌های نهج البلاغه ۷۷

۷۷	کلیات
۷۷	۳-۱. نقد رویکرد و نگاه اندیشمندان غربی در خصوص سرمایه اجتماعی با تأکید بر نگاه دینی
۸۴	۳-۲. بررسی جایگاه سرمایه اجتماعی در اسلام
۹۶	۳-۳. آموزه‌های نهج البلاغه در خصوص مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی
۱۰۳	۳-۳-۱. تأکید بر خدا محوری و تقوی الهی
۱۱۱	۳-۳-۲. عدم پیروی و کنترل هوی پرستی

۱۱۵.....	۳-۳-۳. تأکید بر عدالت محوری.....
۱۲۱.....	۳-۳-۴. تأکید بر انصاف ورزی.....
۱۲۵.....	۳-۳-۵. تأکید بر انجام عمل صالح.....
۱۳۱.....	۳-۳-۶. تأکید بر رحمت، محبت و لطف نسبت به مردمان.....
۱۳۵.....	۳-۳-۷. تأکید بر مدارا، ملایمت و غفلت ورزی مثبت.....
۱۳۹.....	۳-۳-۸. تأکید بر عفو و بخشش.....
۱۴۲.....	۳-۳-۹. تأکید بر نفی خودکامگی.....
۱۴۸.....	۳-۳-۱۰. تأکید بر نفی قدرت طلبی.....
۱۵۱.....	۳-۳-۱۱. تأکید بر نفی ظلم و ستم.....
.....	۳-۳-۱۲. نفی تعیض و توجه ویژه به خواص (خواص گرایی) و توجه به توده مردمان (عامه گرایی).....
۱۵۶.....	
۱۶۰.....	۳-۳-۱۳. تأکید بر عیب پوشی و سرعوب.....
۱۶۶.....	۳-۳-۱۴. تأکید بر نفی سخن چینی.....
۱۶۸.....	۳-۳-۱۵. تأکید بر صداقت ورزی.....
۱۷۲.....	۳-۳-۱۶. تأکید بر حسن ظن به دیگران.....
۱۷۵.....	۳-۳-۱۷. تأکید بر خوش رویی، گشاده رویی و نفی خشونت ورزی.....
۱۸۰.....	۳-۳-۱۸. تأکید بر اعتدال و میانه روی.....
۱۸۲.....	۳-۳-۱۹. تأکید بر وفای به عهد.....
۱۸۸.....	جمع بندی.....

فصل ۴. الگوی پیشنهادی تحقیق و بررسی در نهج البلاغه جهت استخراج مؤلفه‌های

۱۹۳.....	سرمایه اجتماعی.....
۱۹۳.....	کلیات.....
۱۹۳.....	۴-۱. روش تحقیق.....

۱۹۵	۲-۴. جهت‌گیری پژوهش.....
۱۹۵	۳-۴. رویکرد پژوهش.....
۱۹۶	۴-۴. استراتژی‌های پژوهش کیفی.....
۱۹۷	۵-۴. نظریه پردازی داده بنیاد (برخاسته از داده‌ها).....
۱۹۹	۱-۵-۴. رهاقت‌های گلاسرو استراوس.....
۱۹۹	۲-۵-۴. فرایند تدوین تئوری مفهوم سازی بنیادی.....
۲۰۷	۳-۵-۴. الزامات و خطرات تئورسازی داده بنیاد.....
۲۰۸	۴-۵-۴. ارزیابی تئوری داده بنیاد.....
۲۰۸	جمع بندی.....

فصل ۵. مولفه‌ها و مدل پیشنهادی سرمایه اجتماعی در آموزه‌های نهج البلاغه..... ۲۱۱

۲۱۱	کلیات.....
۲۱۲	۱-۵. چگونگی استخراج مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی از آموزه‌های نهج البلاغه.....
۲۱۴	۱-۱-۵. شرح علائم اختصاری بکار رفته در جداول.....
۲۳۲	۲-۵. نکات و استنباط‌های عالمانه از جداول.....
۲۳۶	۳-۵. مدل مفهومی سه لایه‌ای مفاهیم استخراج شده از نکات کلیدی (کدهای باز).....
۲۳۶	۱-۳-۵. مفاهیم فردی و درونی.....
۲۳۸	۲-۳-۵. مفاهیم فردی- اجتماعی.....
۲۳۹	۳-۳-۵. مفاهیم اجتماعی.....
۲۴۳	۴-۳-۵. ساده سازی، مدل مفهومی سه لایه‌ای مفاهیم سرمایه اجتماعی.....
۲۴۷	۴-۵. تأمل کلیدی.....
۲۴۸	۵-۵. مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی با تأکید بر آموزه‌های نهج البلاغه (مقوله‌های استنباط شده از آموزه‌های نهج البلاغه).....

۶-۵. مدل پروانه‌ای مؤلفه‌های (مقوله‌های) سرمایه اجتماعی با تأکید بر آموزه‌های	
نهج البلاغه	۲۵۰
۶-۵-۱. توضیح اجزا مدل پروانه‌ای مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی با تأکید بر آموزه‌های	
نهج البلاغه	۲۵۱
جمع بنای	۲۵۷
نتیجه‌گیری	۲۵۹
پیشنهادات	۲۶۷
فهرست منابع و مآخذ	۲۶۹
نمایه	۲۷۹

فهرست شکل‌ها و جداول

فهرست شکل‌ها

- شکل شماره (۱): ارتباط انواع سرمایه‌ها ۳۱
- شکل شماره (۲): ابعاد سرمایه اجتماعی از نظر لاک لی ۶۱
- شکل شماره (۳): ابعاد سرمایه اجتماعی از نظر استون ۶۲
- شکل شماره (۴): مدل فالک و کیل پاتریک ۶۴
- شکل شماره (۵): توالی گذار سیدن به توری ۲۰۳
- شکل شماره (۶): مدل مفهومی سه لایه‌ای مفاهیم سرمایه اجتماعی مستخرج از آموزه‌های نهج البلاغه ۲۴۲
- شکل شماره (۷): ساده شده مدل سه لایه‌ای مفاهیم سرمایه اجتماعی مستخرج از آموزه‌های نهج البلاغه ۲۴۵
- شکل شماره (۸): مدل مفهومی پروانه‌ای مولفه‌های سرمایه اجتماعی با تأکید بر آموزه‌های نهج البلاغه ۲۵۶

فهرست جداول

- جدول شماره (۱): تعاریف، اهداف و سطوح تجزیه و تحلیل متفاوت چهار محقق عمده ۴۲
- جدول شماره (۲): تعریف سرمایه اجتماعی و مفاهیم، مبانی، واحد و هدف آن از دیدگاه صاحب نظران ۴۵
- جدول شماره (۳): انواع سرمایه و ویژگی‌های نسبی اشکال مختلف سرمایه ۵۰
- جدول شماره (۴): جدول مقایسه سرمایه‌های لین ۵۵
- جدول شماره (۵): مقایسه سه روش کدگذاری ۲۰۶
- جدول شماره (۶): ردیف نامه‌ها، حکمت‌ها و خطب ۲۱۴
- جدول شماره (۷): جدول نکات کلیدی و کدگذاری باز نامه‌ها، حکمت‌ها و خطب ۲۲۳
- جدول شماره (۸): جدول مفاهیم و مقوله‌ها ۲۳۱
- جدول شماره (۹): مولفه‌های سرمایه اجتماعی با تأکید بر آموزه‌های نهج البلاغه ۲۳۵

«بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ»
 وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُودَ وَسُلَيْمَانَ عِلْمًا وَقَالَا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
 فَضَّلَنَا عَلَى كَثِيرٍ مِنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ
 (قرآن کریم، سوره مبارکه النمل، آیه شریفه ۱۶)

سخن ناشر

فلسفه وجودی دانشگاه امام صادق علیه السلام که از سوی ریاست دانشگاه به کرات مورد توجه قرار گرفته، تربیت نیروی انسانی ای متعهد، باتقوا و کارآمد در عرصه عمل و نظر است تا از این طریق دانشگاه بتواند نقش اساسی خود را در سطح راهبردی به انجام رساند.

از این حیث «تربیت» را می توان مقوله ای محوری یاد نمود که وظایف و کارویژه های دانشگاه، در چارچوب آن معنا می یابد؛ زیرا که «علم» بدون «تزکیه» بیش از آنکه ابزاری در مسیر تعالی و اصلاح امور جامعه باشد، عاملی مشکل ساز خواهد بود که سازمان و هویت جامعه را متأثر و دگرگون می سازد.

از سوی دیگر «سیاست ها» تابع اصول و مبادی علمی هستند و نمی توان منکر این تجربه تاریخی شد که استواری و کارآمدی سیاست ها در گرو انجام پژوهش های علمی و بهرمندی از نتایج آنهاست. ازاین منظر پیشگامان عرصه علم و پژوهش، راهبران اصلی جریان های فکری و اجرایی به حساب می آیند و

نمی‌توان آینده درخشانی را بدون توانایی‌های علمی - پژوهشی رقم زد و سخن از «مرجعیت علمی» در واقع پاسخ‌گویی به این نیاز بنیادین است.

دانشگاه امام صادق علیه السلام در واقع یک الگوی عملی برای تحقق ایده دانشگاه اسلامی در شرایط جهان معاصر است. الگویی که هم اکنون ثمرات نیکوی آن در فضای ملی و بین‌المللی قابل مشاهده است. طبعاً آنچه حاصل آمده محصول نیت خالصانه و جهاد علمی مستمر مجموعه بنیانگذاران و دانش‌آموختگان این نهاد است که امید می‌رود با اتکاء به تأییدات الهی و تلاش همه‌جانبه اساتید، دانشجویان و مدیران دانشگاه، بتواند به مرجعی تمام عیار در گستره جهانی تبدیل گردد.

معاونت پژوهشی دانشگاه امام صادق علیه السلام با توجه به شرایط، امکانات و نیازمندی جامعه در مقطع کنونی با طرحی جامع نسبت به معرفی دستاوردهای پژوهشی دانشگاه، ارزیابی سازمانی - کارکردی آن‌ها و بالاخره تحلیل شرایط آتی اقدام نموده که نتایج این پژوهش‌ها در قالب کتاب، گزارش، نشریات علمی و... تقدیم علاقه‌مندان می‌گردد. هدف از این اقدام - ضمن قدردانی از تلاش خالصانه تمام کسانی که با آرمان و اندیشه‌ای بزرگ و ادعایی اندک در این راه گام نهادند - درک کاستی‌ها و اصلاح آنها است تا از این طریق زمینه پرورش نسل جوان و علاقه‌مند به طی این طریق نیز فراهم گردد؛ مدعی بزرگ که در نهایت مرجعیت مکتب علمی امام صادق علیه السلام را در گستره بین‌المللی به همراه خواهد داشت. (ان شاء الله)

وَلِلَّهِ الْحَمْدُ

معاونت پژوهشی دانشگاه

مقدمه

نهج البلاغه، پس از قرآن کریم گرانتقد و برترین میراث فرهنگی مسلمانان است؛ کتابی که در میان آثار بشری چون چشمه خورشید است و منبعی سرشار از معارفی راهگشا برای زندگی در پرتو ایمان، تقوا و احسان.

نهج البلاغه در سال ۴۰۰ هجری، بوسیله ابوالحسن محمد بن حسین بن موسی، مشهور به سید رضی یا شریف رضی، در گذشته سال ۴۰۶ هجری تالیف شده است. سبک تالیف این کتاب گزینشی، و در برگزیده بلیغ ترین آموزه های امام علی علیه السلام است. شریف رضی از مجموعه مطالب علی علیه السلام که در آثار مکتوب پیش از خود در اختیار داشت، گزینشی بسی بلیغ انجام داد و برترین گوهرهای آموزه های امام علی علیه السلام را از خطبه ها، سخنان و سخنرانی ها، نامه ها، وصیت نامه ها، دستورالعمل ها، سخنان کوتاه و حکمت ها برگزید.

هرچند نهج البلاغه گزیده ای از مجموعه مطالب به یادگار مانده از امام علی علیه السلام است، ولی گزیده ای استثنایی است، که در آن از هر سخن از مطالب امام علی علیه السلام و مباحث معرفتی گوناگون مطرح شده در آموزه های وی نمونه هایی یافت می شود. نهج البلاغه از نظر مفردات، مرکبات، ساختار بیانی، تنوع موضوعی، عمق مطالب، تأثیرگذاری و راهگشایی کتابی یگانه است، بگونه ای که

می‌باشد. در نگاه متعارف اندیشمندان و صاحب نظران علوم اجتماعی در غرب عمدتاً نگاه ابزارگرایانه به مفاهیم و عوامل کیفی می‌باشد و بالتبع توسعه انسان محور، خالی از ارزش‌های معنوی و قدسی و همچنین خارج از ارزش‌های نظام توحیدی و الهی می‌باشد. لذا همین منظر سبب می‌شود نظریه‌ها ریشه در درون افراد ندارد و درصدد خطای این نظریه‌ها بالا باشد. دوام، پایداری و اثرگذاری آنها نیز در جوامع انسانی که دارای فطرتی الهی هستند، قابل تأمل است. از این رو، تمسک به فرمایشات امیرالمومنین علیه السلام و الهام گرفتن از کتاب شریف نهج البلاغه که مفاهیم صادره از یک انسان کامل است، می‌تواند راهگشای حل تعارضات، بهبود و ارتقاء جامعه، سازمان‌ها و نهادها در پیمودن مسیر رشد و کمال الهی باشد که همین امر موجب تقویت و گسترش سرمایه اجتماعی در عرصه مدیریت بشری نیز خواهد بود.

بنظر می‌رسد با نگاهی دقیق به مجموعه خطب، نامه‌ها و حکمت‌های ماندگار و ارزشمند نهج البلاغه می‌توان مؤلفه‌ها و اصولی را از متن فرمایشات حضرت استخراج نمود. این اصول می‌تواند بعنوان بخشی از الگوی رفتاری-اداری امام علی علیه السلام از منظر مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی لحاظ گردد. از طرفی امکان تعمیم این الگو در حوزه تعاملات سازمانی و عرصه مدیریت بر پایه متغیر نهان سرمایه اجتماعی وجود دارد. علاوه بر آن می‌توان به کمک مؤلفه‌ها و شاخصهای این الگو یک مدل پیشنهادی مدیریتی برگرفته از مفاهیم نهج البلاغه عرضه نمود.

نوشته حاضر به طور مشخص درصدد ارائه مدلی از مؤلفه‌ها و شاخص‌های سرمایه اجتماعی مبتنی بر آموزه‌های مولی الموحیدین امیرالمومنین علیه السلام است که در عبارات نهج البلاغه بدان اشاره شده است. در این مدل سعی شده

است با استفاده از روش تحقیق داده بنیاد و با توجه به مفاهیم نهج البلاغه، مؤلفه‌ها و شاخص‌های سرمایه اجتماعی شناسایی، استخراج و تدوین مدل گردد. با توجه به بررسی انجام شده، علی‌رغم اینکه پژوهش مستقلاً در حوزه ارتباط مفاهیم دینی خصوصاً نهج البلاغه در موضوع سرمایه اجتماعی انجام نشده است، پژوهش جدی و بنیان‌داری در حوزه سرمایه اجتماعی و حوزه سازمانی و مدیریتی نیز به رشته تحریر درنیامده است.

نظر به ضعف روحی و علمی نگارنده در درک مطالب امام و ولایی و عمق کلام امیرالمومنین علیه السلام است، بتوان با استعانت از وجود امیرالمومنین علیه السلام و تدبر و دقت بیشتر در کتاب شریف نهج البلاغه با نگاه مدیریت و سازمانی و همچنین کمک اساتید محترم، بتوان ضمن رسیدن به مفهوم سرمایه اجتماعی در نهج البلاغه، برخی مؤلفه‌های این سرمایه را در نهج البلاغه شناسایی و ارائه نمود. بر خود لازم می‌دانم از زحمات بی‌شائبه اساتید فرهیخته و وارسته جناب آقای دکتر مصباح‌الهدی باقری کنی و جناب آقای دکتر سید عدنان لاجوردی به خاطر راهنمایی‌های ارزنده‌شان در نگارش این کتاب قدرانی کنم. در طول تحصیل در دانشگاه امام صادق (ع)، چندین ترم از کلاس‌های ارزشمند نهج البلاغه استاد گرانقدر، جناب آقای دکتر مصطفی دانش‌داده تهرانی نهایت بهره برده‌ام که زمینه ساز انتخاب پژوهشی با رویکردی مدیریتی از منظر یگانه مدیر و مدبر تاریخ بشریت، مولی الموحدين امام علی علیه السلام در راستای تولید علم دینی و بومی شد. از این رو از مقام علمی ایشان و همچنین از اینکه مقدمه‌ای وزین بر این کتاب نگاشته‌اند؛ کمال تشکر را دارم.

همچنین از جناب آقای دکتر خواجه سروی (معاونت محترم فرهنگی وزیر علوم، تحقیقات و فن‌آوری) جهت مشورت‌های حکیمانه‌شان در نوشتار این

تحقیق و جناب آقای دکتر منصور اعتصامی (قائم مقام محترم سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی) که دغدغه اصلی موضوع سرمایه اجتماعی را برای بنده ایجاد نمودند و تذکرات عالمانه خود را از بنده دریغ نفرمودند سپاسگذاری ویژه دارم. از مساعدت‌های جناب آقای دکتر اصغر افتخاری معاونت محترم پژوهشی دانشگاه امام صادق (ع) در توجه ویژه به موضوعات میان رشته‌ای و اسلامی و تولید علم دینی و همچنین دیگر همکاران ایشان در معاونت پژوهشی آقایان رضا باقریان، ابوالفضل قاموس، رضا عبداللهی، محمد روشنی که زحمت آماده‌سازی این اثر را بر عهده داشته‌اند تشکر دارم.

در پایان از همسر عزیز و پدر و مادر گرامی‌ام که همواره در مسیر علمی مشوق و حامی بنده بوده‌اند و همه کسانی که در طول این پژوهش یاری‌ام داده‌اند، صمیمانه تشکر می‌نمایم.

و من الله التوفیق

حامد فاضلی کبریا

دانشگاه امام صادق (ع)

فروردین ۱۳۹۱